

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ НА УРОКАХ МУЗИКИ

Тетяна Дорошенко,

канд. пед. наук, ст. викладач Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка

Серед предметів естетичного циклу музика найбільше стимулює до творчої діяльності, сприяє формуванню пізнавальних та емоційно-мотиваційних функцій, розвитку творчого мислення, здібностей, комунікативності, а також позитивних якостей характеру (систематичності, працьовитості, наполегливості у досягненні мети). Музика є мовою серця, найніжніших почуттів, світу емоцій людини. Вона дає людині поштовх для внутрішнього переживання і уяви. Це внутрішнє відчуття та переживання викликає бажання передавати музику в дії, міміці, жестах, рухах, співі, грі, створювати нові художні образи.

Урок музики — широке поле для творчості учнів. Вона виявляється у різних видах діяльності школярів на уроці. Так, у музичному сприйманні — як надзвичайна спостережливість, уміння підмітити незвичайне, неповторне, простежити динаміку розвитку музичних образів і т.п., в оцінюванні — у багатстві уявлень, незвичайності асоціацій, прагненні до самостійної оцінки, оригінальних обґрунтувань тощо; у процесі виконавської діяльності: хоровому, сольному співі, грі на музичних інструментах, музичних іграх, рухах під музику — як потреба у власній інтерпретації мелодій; у власне творчій діяльності учнів — як створення ними музичних образів на основі засвоєних знань.

Важливо навчати учнів, як мінімум, доводити до досконалості будь-яку репродуктивну діяльність, тобто відтворювати чи повторювати красиво те, що створено, задумано іншими (учителем, композитором, поетом, товаришами та ін.), і, як максимум, — створювати щось своє, нове, втілювати в ньому свої уявлення про красу.

Слід пам'ятати, що краса в діяльності починається не з результату, а з бажання йти до нього. Тому доцільно більше працювати над розвитком естетичного прагнення. Наявність його — важлива вимога довершеного, найбільш виразного виконання, творчої самореалізації особистості учня.

Естетична діяльність починається з емоційного збудження, естетичного переживання, яке переводиться в працю. Важливо так організувати роботу учня, щоб вона сама чи її результати збудили у нього позитивні почуття.

Так, помітивши, що не всі учні в класі старанно виконують знайому пісню, учитель може використати такий прийом: поділити клас на дві групи — “акторів” і “критиків”. “Актори” співають, а “критики” — оцінюють виконання. Це активізує виконавсько-творчу діяльність дітей, стимулюючи виразність, артистичність. Оцінюючи виконання товаришів, діти набувають навичок спостереження, аналізу, вчать уважно слухати, порівнювати, узагальнювати, естетично переживати, підмічати красиве. В результаті байдужих до виконання не залишається. До того ж, діти пропонують шляхи найбільш виразного виконання музичних творів.

Емоційно збуджує учнів і дух змагання (“Хто краще виконає пісню — хлопчики чи дівчатка (учні першого чи другого ряду)?” тощо).

Перевести естетичні переживання в діяльницький план значною мірою допомагає прийом демонстрації досягнень однокласників, старшокласників, дорослих. Наприклад, учитель продемонстрував професійне володіння голосом під час виконання улюбленої пісні учнів, а потім показав її у виконанні старших учнів, запросивши їх на урок. З цього часу у деяких учнів виникло бажання займатися співом додатково (брати участь у роботі вокального гуртка, хору тощо), а також поліпшити власне виконання пісні.

Часто діти малюють вдома чи на уроці ілюстрації до прослуханої чи створеної ними музики. Кращі малюнки можна відібрати і помістити на виставку в кабінеті музики. Важливо, щоб на цю виставку періодично потрапляли кращі малюнки кожного учня. Це значною мірою стимулює учнів до активного сприймання музики, викликає бажання повніше відтворювати в малюнках власні почуття, настрої, процес спостереження за розвитком музики.

Велику роль у розвитку прагнення до краси відіграє знання того, що робота буде публічно оцінюватися, що вона цікава для вчителів, батьків, знайомих. Дитина повинна бачити певну мету, заради якої вона працюватиме, віддаючи всі сили. Вчителі музики знають, як старанно і наполегливо вчать учні пісні до свята, усвідомивши, що мами дуже зрадіють, сприйнявши ці пісні, як подарунок. Або як завзято працюватимуть діти, коли сам директор школи звернеться до них з проханням підготувати музичні номери до шкільного свята.

Молодші школярі, як відомо, дуже чутливі до естетичного оформлення своєї діяльності, до зовнішньої атрибутики, символіки. Присвоєння учням знань “кращий диригент класу”, “перший танцюрист”, “майбутній співак”, “головний режисер” та ін. ак-

тивізує їх творчу діяльність, дає змогу вчителю поступово підвищувати вимоги конкретно до кожного.

Найпоширенішим об'єктом, який учні сприймають, оцінюють і повинні вдосконалювати, є їхні відповіді, висловлювання, оцінні судження про музику на уроках. Іноді вчителі надто захоплюються власними розповідями на уроці, забуваючи про те, що молодші школярі не засвоюють зміст надмірно довгої мови. Часто вони не допускають на уроці альтернативних думок. Діти це відчувають, тому і не йдуть на спілкування з учителем, а граються в "угадайку": вгадують, якої відповіді вчитель чекає. Важливо спонукати учнів до ширих послідовних лексично багатих розмірковувань, викликаних почуттями, переживаннями від сприймання музики. Учні охоче доповнюють, розширюють, збагачують відповіді однокласників. Внесення творчого моменту в завдання (самостійно узагальнити, зробити висновок, запропонувати свій варіант тощо) активізує мислення, естетичні почуття учнів, збільшує зацікавленість у навчанні. Наприклад: "Пофантазуйте, що було б, якби зникла музика", "Уяви, що ти — Попелюшка. Яку пісню ти заспівала б на балу?", "Чи є в цьому творі негативні персонажі, кому ти погодився б допомогти стати добрими, кращими? Як би ти це зробив?" і т.п.

Важливо залучати дітей до виконання творчих завдань, метою яких є викликати у дітей відповідні почуття, допомогти їм увійти в уявну ситуацію, знайти нові способи дії.

Переведенню звичайних навчально-виховних завдань в розряд творчих сприяють ігрові форми роботи. На уроці музики іграми, які найбільше сприяють розвитку в учнів творчих здібностей, є сюжетно-рольові та проблемно-моделюючі. В сюжетно-рольових іграх підготовка до ролі дає дітям можливість пофантазувати, створюючи конкретний образ самостійно. Беручи участь в таких іграх, учні розширюють знання, набувають акторських, виконавських навичок, осягають характер героя, перевтілюючись у нього, набувають здатності мислити, відчувати й говорити так, як мислить, відчуває й говорить герой.

Проблемно-моделюючі ігри передбачають нестандартні ситуації, що вимагає від учнів самостійного творчого розв'язання висунутої проблеми (наприклад: "Що стане, коли мажорну п'єсу "Нова лялька" П. Чайковського виконати в мінорі? Що стане, коли тему Пташки в симфонічній казці "Петя та Вовк" С. Прокоф'єва виконає музикант на валторні? Ви — Червона Шапочка. В лісі ви зустрічаєте не тільки Вовка, а й Івасика-Телесика...").

Самостійне створення музичного або іншого супроводу до запропонованого оповідання, картини, казки (вокальні, інструментальні імпровізації, пластичні рухи), імпровізація та домислювання (добирання дітьми слова, пропущеного в вірші, оповіданні, а також звуку, пропущеного в мелодії пісні, закінчення оповідання, казки, вірша, мелодії, пісні), колективне створення оповідань, музичних казок — ці та інші форми ігрових ситуацій забезпечують необхідні емоційні умови для творчого розкріпачення і самовираження дитини, реалізації нею свого прагнення до

дій у певних виявленнях (словах, рухах, музичних творах, фарбах тощо).

Важливі психологічні передумови розвитку творчих здібностей учнів формуються в різних формах імпровізацій.

Початковими формами імпровізацій можуть бути ритмічні супроводи (власні рухові жести: плескання в долоні, плескання руками по колінах, клацання пальцями, притупування тощо; гра на маленьких ударних інструментах: дерев'яних паличках, тарілочках, трикутниках, барабанах, бубнах) до декламацій або співу самих дітей. Такі супроводи можуть мати різні форми: йти паралельно і в безпосередньому зв'язку з мовним текстом, підкреслюючи чи доповнюючи його, або будуватися на остинатному ритмі.

Відомо, яку радість доставляє дітям римована мова. Вона здатна пробудити образну фантазію, викликати інтерес до звуковидобування, до відтінків мовної інтонації. Тому доцільно з цією метою використовувати старовинні дитячі народні віршички, лічилочки, наприклад:

1. Рoste мorkвa із землі
Або вирву, або — ні
Раз, два, три.
2. Ходить квочка коло кілочка,
Водить діток — дрібних квіток,
Діти-квіти, квок!
3. Раз, два, три, чотири,
Мене грамоти учили,
І читати, і писати,
І на конику скакати.

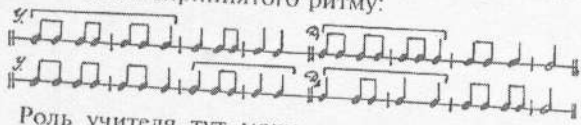
Супровід у плесканнях (в долоні) може перекладатися на супровід у різних жестах, а також за допомогою ударних інструментів. Ще одним із варіантів завдань може бути створення текстів і рим до заданих ритмічних послідовностей. Такі завдання стимулюють інтерес дітей до самостійного естетичного удосконалення сприйнятого, допомагають втілити естетичну мету шляхом створення нового.

Початковими вправами до самостійного створення мелодій можуть бути ритмічні вправи, в яких дитина вільно продовжує ритмічну послідовність, почату вчителем. При цьому необхідно намагатися, щоб обидві частини становили одне ціле і за формою, і за змістом.

Доцільно починати таку роботу з дво- або чотиритактових фраз у дводольному, а пізніше — в інших розмірах.

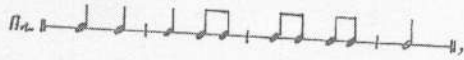
Наприклад, учитель відстукує декілька разів ритм, а кожна дитина по-своєму веде його далі:

Можна ускладнити це завдання: діти, продовжуючи те, що почав учитель, підхоплюють перші або заключні такти сприйнятого ритму:

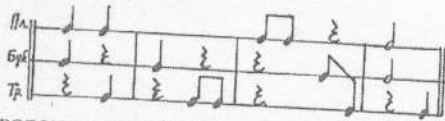

Роль учителя тут може виконувати учень, який разом з дітьми постійно знаходить нові ритмічні фігури, або два учні ведуть один з одним ритмічний "діалог" плесканням або ударними інструментами, обмінюючись "запитаннями" і "відповідями".

Можливий і такий варіант: учень придумує певну ритмічну послідовність:

Її засвоюють усі діти, і за їхньою ініціативою вона відтворюється у звучних жестах чи на ударних інструментах:

Від створення ритмічних супроводів та ритмічних додавань — прямий шлях до мелодизованої гри в "Луну" та до вправ на мелодичні додавання.

Оскільки на початковому етапі діти ще не володіють точними звуковими уявленнями і відчувають труднощі, коли треба організувати звуки в ритм, можна придумувати і грати мелодії, що складаються з гомоподібних відрізків звукоряду і переважно з нот однакової тривалості. Цьому передують робота з оволодіння дітьми технікою гри на металофоні та ксилофоні.

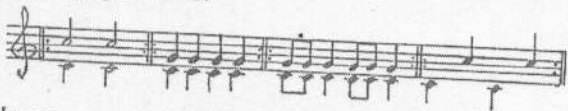
Учитель грає послідовність, а учень продовжує на металофоні, зберігаючи її тривалість і характер:

Слід уникати закінчень мелодичних зворотів на тоніці, щоб дитина відчувала необхідність продовження мелодії:

Потім діти імпровізують початкові мелодичні звороти, а вчитель їх закінчує. Нейтральний остинатний супровід — декілька вступних тактів, допомагають дитині, що імпровізує, підготуватися, настроїтися, збуджують фантазію:

Інша можливість для елементарної мелодичної імпровізації — створення мелодій на коротенькі тексти або ритми. Мелодії, що придумали діти, необхідно декілька разів проспівати, а потім перенести створені мелодії на інструменти (ксилофони, металофони).

Одночасно з інструментальними можна вводити вокально-творчі вправи на озвучування прости текстів, які попередньо ритмізуються. Для початку можна використовувати елементи творчих рольови ігор, імпровізації типу "музичної розповіді", гри "за питання-відповідь". Імпровізувати зручно на невеликому віршованому тексті, в якому присутні різні персонажі, що спілкуються. Вірш також має бути співучим, образним, легко піддається різноманітній ритмізації, бути цікавим за змістом. До певної міри вірш зумовлює ритм і форму мелодії, полегшуючи роботу дитини. Дітям також цікаво створювати короткі тексти у віршованій або прозаїчній формі.

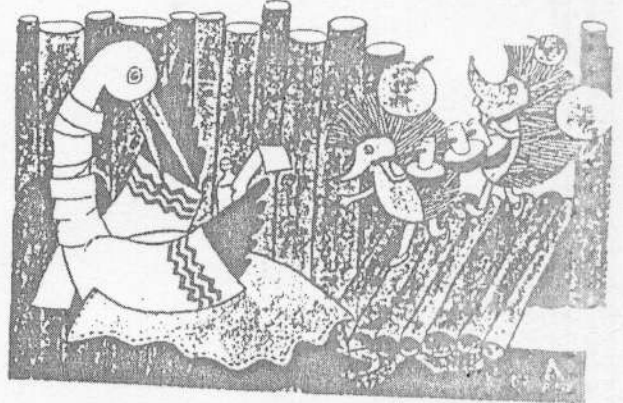
У молодших школярів ще не досить розвинені спеціальні здібності (писати, малювати і т.д.), тому учити їх фантазувати навколо певної теми, уявляти можливий свій витвір — основна передумова їх майбутніх успіхів, бо в процесі цього розвивається творче мислення. Тут будуть доцільні й заняття "усним творенням", тобто розробкою задумів без їх реалізації. Наприклад: спробувати уявно створити музику до запропонованих картинок "Лелека захворів", "Равлик-мандрівник", "Дзига крутилася і впала", "Тигр-ледащо", "Папуга, що розмовляє", "Черепашка поспішає", "Курча танцює", "Дружні їжачки" тощо. В процесі такої роботи треба привчати учнів ретельно шукати найбільш виразний, красивий варіант.

Дзига крутилася і впала

Лелека захворів

Дружні їжачки

Захоплюючим для дітей є також процес створення імпровізацій, що використовують елементи інсценізації. Це імпровізація у ролях сценок, казок, байок. У процесі створення вокальних, інструментальних мелодій до текстів дітей треба спонукати до самостійних висновків, зауважень, порівнювання мелодій своїх товаришів, вибору найбільш вдалих, красивих, співучих.

Завдання вчителя — створити умови для творчого самовираження кожного учня. Корисно, щоб учитель на уроці постійно наголошував: "Тут усі талановиті", "Роби, як вважаєш за потрібне", "Умій виразити себе".

Розвитку творчих здібностей сприяє надання дітям вільного вибору у всьому, де є для цього можливість і доцільність. Так, для розкриття тієї чи іншої теми можна пропонувати не одну пісню, а декілька. Діти можуть послухати їх у виконанні вчителя і обрати одну з них для розучування, ту, яка більше сподобалася.

Навчальний матеріал уроку закріплюється здебільшого у процесі різних видів діяльності: співу,

слухання музики, дидактичної гри, гри на музичних інструментах. Тут також слід враховувати побажання дітей. В результаті у них формується творча активність, інтерес до музичного мистецтва.

Часто вчителі задають учням домашнє завдання — зробити малюнки під враженням прослуханої музики. Доцільно надавати дітям можливість вибору у творчих завданнях: хтось любить малювати, хтось — складати вірші, казки, а ще хтось — ліпити. У процесі вільного вибору дитина зростає як особистість. В неї з'являється почуття дорослості, самостійності, зацікавленості в роботі, що дуже важливо для закріплення бажання займатися творчістю.

Особливість педагогіки мистецтва в тому, що творчості навчити не можна. Можна лише створити умови для пробудження, активізації в учнів творчих імпульсів, для пізнання радості творення. Чим раніше розпочати таку роботу з дітьми, тим більше шансів, що творчі можливості учнів не згаснуть, а розвинуться, щоб виявитися згодом у всіх сферах діяльності.

ДАРУНОК ЛЮБІЙ МАТУСИ

Олена Москаленко,

*вчителька гімназії №143 м.Києва, лауреат
Київського міського конкурсу "Вчитель
року — 99", вихователь-методист*

Натюрморт з квітами — колективна робота (1 клас)

Обладнання: у дітей — гуаш, білячі пензлики №5, аркуш, склянка з водою, ножиці; у вчителя — великий аркуш ватману (формат А1), клей ПВА, великий шматок поролону для заливки фону на ватмані.

1. Бесіда (2-4 хв): актуалізація знань про натюрморт, пояснення теми і мети уроку — виготовлення подарунка до Дня матері.

— Якщо бачиш на картині чашку кави на столі, келих, блюдо, порцеляну, чи троянду в кристалі, чи бурштинове намисто, перли, фрукти або торт, або всі предмети разом, знай, це зветься — натюрморт*

2. Поетапний показ прийому малювання **тюльпанів** за допомогою перехідного мазка (вчитель обов'язково перевіряє кожен етап роботи):

— Покладіть аркуш горизонтально (показує).

Жовто-червоний тюльпан

— Прикладіть до аркуша свій кулачок — ось такими за розміром ми будемо малювати тюльпани (орієнтація на розмір).

Наберіть на пензлик жовтої фарби, а на кінчик пензлика — червоної. Безвідривні мазки проводьте так:

пензлик спочатку тримайте вертикально, поступово прикладаючи всією площиною. Наш чарівний пензлик — чудовий танцюрист: він спочатку стає "на носочок", потім — "на п'яточку". За допомогою трьох мазків утворить серединку тюльпана.

Намалюйте пелюстки праворуч і ліворуч серединки такими ж безвідривними жовто-червоними мазками, "танцюючим" пензликом: "на носочок" — "на п'яточку" — "на носочок".

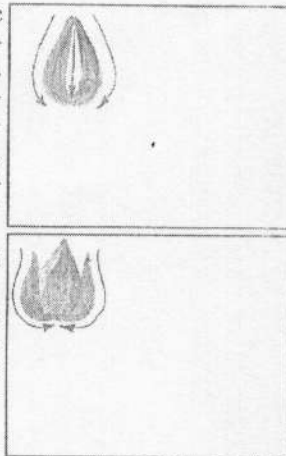
Ще один жовто-червоний тюльпан намалюйте самостійно.

Червоно-синій (фіолетовий) тюльпан

— Наберіть на пензлик червоної фарби, а на кінчик — синьої (фіолетової) і такими ж безвідривними мазками "танцюючим" пензликом — "на носочок" — "на п'яточку" намалюйте два тюльпани.

Всі ці тюльпани розміщені у верхній половині аркуша, у другій — будуть розміщені гербери, або інші квіти за бажанням дітей — як за кольором, так і за формою.

3. Під час самостійної роботи учнів учитель великим поролоном заливає аркуш ватману (до середини — блакитним або фіолетовим кольором, другу частину — тло скатертини — світло-малиновим або жовтогарячим тощо), малює вазу коричневим кольором (не забуваючи про світловий полиск та тінь), стебла та листя.

*Переклад вірша С. Нікітіна з мультфільму "Пластилінова ворона" — М.С. Москаленка